

Nyt fra Sprognævnet

2000/1 marts

Indhold

Artikler

- [Nationalsprogene i EU](#)
- [Stednavne i 1999 - nyt og typisk](#)
- [Historien om et bogstav. Om Æ, æ](#)
- [Pest og kolera](#)
-

Spørgsmål og svar

- [Interessant - om igen!](#)
- [Kilomet](#)
- [Puddelhund](#)
- [Kursen på aktier](#)

Nordisk

- [Sprog i Norden 1999](#)
-

Nationalsprogene i EU

Af *Tom Feilberg*

Meget kort fortalt går sprogordningen i EU-institutionerne ud på at alle nationalsprogene er ligestillede. Der er 11 sprog med de nuværende 15 medlemslande.

Den væsentlige grund til denne ligestilling, som umiddelbart må forekomme upraktisk, er at slutresultatet af aktiviteten i institutionerne er *lov* i medlemslandene.

Mindre kort fortalt er ligestillingen reel når der er tale om dette slutresultat og om de afsluttende forhandlinger om det, mens der i det omfattende og vidt forgrenede forberedende arbejde er tale om en juridisk og formel ligestilling med mange forskellige grader af realisering. I den yderste ende af skalaen, fx i diskussioner mellem institutionernes og medlemsstaternes embedsmænd, foregår mundtlig og skriftlig kommunikation stort set på engelsk og fransk.

Det er der jo ikke noget mærkeligt i. Engelsk og fransk er - helt uafhængigt af EU-konstruktionen - internationale sprog, mens historien fx ikke har gjort tysk, som er det største sprog *inden for* EU, til andet end et grænseoverskridende regionssprog.

Ingen har vel forventet at de mindre nationalsprog skulle være ligestillede med de store i den forstand at de skulle være lige så anvendelige. Det er naturligt at forvente at en europæer som engagerer sig i en international professionel eller politisk karriere, lærer sig godt engelsk eller fransk. Til trøst kan siges at mangen en englænder, irer og skotte må lære sig at tale engelsk på så klar en måde at andre kan forstå det - hvilket også kan være ganske besværligt. Og de af de engelsk- og fransktalende som helt er lukket inde i deres eget sprog, føler også et handicap.

Billedet er broget, og der er stor forskel på praksis i de forskellige institutioner. Parlamentet, Regionsudvalget og Det Økonomiske og Sociale Udvalg har til opgave at inddrage det politiske og civile liv i medlemslandene uden om regeringerne og deres medlemmer kan ikke udvælges under hensyntagen til sprogkundskaber. I disse institutioner er der derfor længere ind til det lag hvor der overvejende arbejdes på engelsk og fransk, og altså flere møder med papirerne på og tolkning mellem flere sprog. Kommissionen, Ministerrådets sekretariat, Domstolen og Revisionsretten er derimod snarere embedsværk, hvor man i større omfang kan arbejde på færre sprog.

Når det derfor af og til hedder at dansk i begyndelsen af Danmarks medlemskab var ligestillet, men at det siden er gået tilbage, eller at EU-deltagelsen indebærer et domænetab for dansk, må man nok spørge om man har forstået det rigtigt.

Formelt er der intet sket - ud over at rækken af sprog er blevet længere. Reelt er der sket det at danske deltagere har vænnet sig til at bruge systemet som det er, og fået klarere ideer om hvornår de bør og kan tale dansk, og hvornår de arbejder bedst på deres foretrukne fremmedsprog - og hvornår papirerne undtagelsesvis ikke fås på dansk. Dansk er desuden ikke længere det mindste og det eneste rigtig lille sprog med ganske få millioner brugere, det er blevet et af de gamle, indarbejdede sprog, og vi er blevet rutinerede. Stort set en positiv udvikling.

Med hensyn til domænetabet må man spørge om man forestiller sig en anderledes situation hvis Danmark ikke var medlem, og om man ikke forveksler den almindelige internationale situation med den specielle situation i de europæiske institutioner. Danmark deltager her i udarbejdelsen af en lovgivning som man alligevel ville gennemføre i Danmark selv om man ikke var med til at lave den, jf. fx Norge. Og det er vanskeligt at få øje på et område hvor de små sprog går glip af et nyt, endsige taber et gammelt sprogbrugsdomæne på grund af EU-deltagelsen. Fronten ligger snarere et sted ude i Atlanten. Tværtimod skabes der i EU-institutionerne, om end i beskedent omfang, en vis terminologi - som serveres på et sølvfad på 11 sprog.

Flere medlemslande, flere sprog

Spørgsmålet om Unionens udvidelse er ikke længere et *om*, men et *hvornår* og et *hvordan*. Kan sprogordningen opretholdes når der kommer flere sprog til? Der foreligger ingen

beslutninger om dette i øjeblikket, men lidt kan der vel siges om præmisserne.

Bemærkelsesværdigt er at spørgsmålet slet ikke synes at være på den politiske dagsorden i forhandlingerne med ansøgerlandene. Spørgsmål om nationale sprog er vel så følsomme og følelsesbetonede at man paradoksalt nok lader dem høre til småtingsafdelingen - som et rent omkostningsspørgsmål. Hertil kommer at sprogordningen ikke hviler på selve traktaterne, men på en lov, en såkaldt Rådsforordning, hvilket betyder at den kan ændres efter forslag fra Kommissionen ved enighed, i dette tilfælde enstemmighed, mellem regeringerne i Ministerrådet. Det behøver altså ikke engang fra Unionens side afklares af den regerings- konference der nu, bl.a. for at tilpasse institutionerne til fremtiden, går i gang mellem de femten.

Forordningen skelner ikke mellem "arbejdssprog" og "officielle sprog". De er en og samme række. Et grundspørgsmål er altså om loven skal ændres til at sondre således at alle (17-20-25 ..?) sprog er officielle, mens to-tre af dem *officielt* er arbejdssprog. Tyskland, som har krav på et stort ord, vil gerne gå med til kun at arbejde på engelsk forudsat alle er enige herom. Det er nok humoristisk ment, da Frankrig næppe kan tænkes at gå med til det. Tyskland går også ind for *tre* arbejdssprog - forudsat tysk er et af dem. Det er måske en mulighed, selv om Italien og Spanien meget hurtigt vil finde ud af at sige det samme. Og så var der fem. Hvor skal grænsen drages?

Det man bør forsøge at gøre sig klart, er hvad en juridisk sondring vil indebære i praksis. I og med at man som nævnt på mange niveauer allerede betragter engelsk og fransk som faktiske arbejdssprog, kunne man sige at de mindre sprog ikke står over for nogen alvorlig trussel. Slutresultatet vil stadig blive behandlet og udgivet på fællesskabets regning på alle medlemslandenes nationalsprog. Men det kan ikke nægtes at en forøgelse af sprogenes antal vil give alvorlige praktiske problemer med tolkningen ved møder hvor alle de officielle sprog efter nuværende praksis skal betjenes. Samtidig bør man dog være optimistisk og tro at en ny forordning kan give visse rationaliseringsgevinster.

Tom A. Feilberg (f. 1938) er kontorchef i Regionsudvalgets og Det Økonomiske og Sociale Udvalgs oversættelsestjeneste i EU, medlem af Dansk Sprognævns arbejdsudvalg.

[Til indholdsfortegnelsen](#)

Stednavne i 1999 - nyt og typisk

Af Bent Jørgensen

Stednavneudvalget og dets kontor, Institut for Navneforskning på Københavns Universitet, har i 1999 behandlet en række forespørgsler og problemer inden for den danske stednavnebestand. Året har på den måde været typisk for dette arbejdsfelt. En lille del af sagerne er endt i selve Stednavneudvalget fordi de vedrørte selve de pågældende stednavnes retskrivning.

Omkring 25.000 vigtige stednavne i Danmark er optaget i Stednavneudvalgets retskrivningsliste, der er autoriseret af Kulturministeriet og dermed på mange måder har samme status på stednavneområdet som Retskrivningsordbogen har inden for det øvrige ordforråd. Ændring af retskrivningen for disse navne kræver altid behandling i Stednavneudvalget med efterfølgende indstilling til Kulturministeriet, og det gælder også hvis navne skal udgå af listen, eller hvis der kommer nye til.

De fleste sager kommer til Stednavneudvalgets bord enten gennem et af udvalgets medlemmer eller fra lokale myndigheder eller enkeltpersoner, men det kan også ske at udvalgets sekretariat selv rejser en sag.

En af de sager udvalget behandlede i 1999, vedrørte navnet på bebyggelsen *Nab* i Åstrup Sogn på Sydfyn. Sagens gang igennem systemet er meget typisk. Den begyndte med at en lokal beboer telefonisk kontaktede Institut for Navneforskning for at høre, om man kunne få ændret det officielle *Nabbe* til *Nab* fordi "alle her på egnen bruger kun formen *Nab*". Som altid blev spørgeren henvist til at rejse sagen gennem sin egen kommune. Det sker for at Stednavneudvalget kan sikre sig viden om hvilken lokalpolitisk opbakning et eventuelt ændringsønske faktisk har. Somme tider hører Stednavneudvalget derfor slet ikke mere til en sag. Men i *Nabbe/Nab*-sagen fik Stednavneudvalget brev fra Faaborg Kommune der støttede det lokale ønske, og sagen kunne derpå realitetsbehandles i Stednavneudvalget.

Udvalgets formand forberedte derpå sagen til forelæggelse, og det fremgik hurtigt at der ikke kunne rejses sproghistoriske eller alment sproglige indvendinger mod en form *Nab*. Det stod også hurtigt klart at der faktisk op gennem de sidste godt 100 år har bestået en vis konkurrence mellem de to former, og endelig var der ikke konkurrerende forekomster af *Nab* som stednavn som kunne blive generet af et nyt *Nab*. På denne baggrund var det let for Stednavneudvalget at indstille ændringen af *Nabbe* til *Nab* til Kulturministeriets godkendelse, og den kom da også 25. august 1999.

Fra Skjern Kommune blev der i 1999 fremsat ønske om at stednavnet *Stavning* måtte blive omdokumenteret til *Stauning*. Set gennem Retskrivningsordbogens briller et fuldstændig håbløst forslag. Skrivemåden *-au-* er for længst erstattet af *-av-*, og ingen normal dansker vil i dag drømme om andre korrekte stavemåder end f.eks. *gavtyv*, *lavmælt*, *savsmuld* og *navnlig* selv om ordene udtales med [au]. Men det er anderledes med stednavne, hvor der fra gammel tid har overvintret nogle *-au-*former, og hvor Stednavneudvalget i erkendelse heraf gennem 90'erne derfor har imødekommet parallelle ønsker om overgang fra *-av-* til *-au-*form. Således er på den måde *Kavslunde* blevet til *Kauslunde* og *Avlum* til *Aulum*.

Stednavneudvalget behandlede også i 1999 en anden meget typisk sag. I Helle Kommune fandtes de to autoriserede stednavne *Ny Hjortkær* og *Hjortkær*, og det siger næsten sig selv at de afspejler en situation med en moderby og en ny aflægger. Men som det også kan gå i bebyggelsehistorien, tager afkommet overhånd, og nu var situationen den at *Ny Hjortkær* fremtræder som den overordnede bebyggelse, og den naturlige udvikling ville da være at justere *Ny Hjortkær* til *Hjortkær* og det gamle *Hjortkær* til - *Gammel Hjortkær*. Stednavneudvalget var helt enig heri, og Kulturministeriet godkendte ændringen.

Det sker ikke så tit at Stednavneudvalget optager nye navne i den autoriserede retskrivningsliste, men i 1999 tilkom et enkelt navn. Øresundsforbindelsens nye ø, der allerede i et par år uofficielt var blevet kaldt *Peberholm* - den skal jo spille op til *Saltholm* - fik sit navn autoriseret, hvorved al tvivl om navnets holdbarhed og status skulle være bortvejret.

Autorisationssystemets formål er, som ordet antyder, at sikre stednavnene entydighed og holdbarhed i retskrivningen. Dets umiddelbare rækkevidde er den offentlige administration, men det har samme målgruppe som Retskrivningsordbogen, nemlig hele det danske folk.

Stednavneudvalgets retskrivningsliste kan findes på internetadressen www.hum.ku.dk/navnef/

Bent Jørgensen (f. 1944) er universitetslektor, dr.phil., medlem af Stednavneudvalget, medlem af Dansk Sprognævn.

[Til indholdsfortegnelsen](#)

Historien om et bogstav Om Æ, æ

af *Pia Jarvad*

Bogstav eller ligatur

Dansk Standard er en selvejende institution som fastlægger retningslinjer for ensartning af ting og produkter inden for et fagområde. Det kan være gevind på elpærer, skruer og møtrikker, og det kan være alfabetet eller matematiske tegn og symboler.

I almindelighed er standardisering et led i internationalt samarbejde, det er jo praktisk med samme gevind overalt, og der er økonomiske fordele her, bl.a. i forbindelse med den internationale samhandel. Men internationalt samarbejde kan også have sin pris, og fx kunne prisen være vores Æ,æ?

Internationalt blev det således besluttet at lave et nyt edb-tegnsæt som skulle kunne rumme alverdens alfabeters bogstaver. Det ville fx betyde at de danske særbogstaver æ, ø, å får hver sin kode og hvert sit navn så man kan referere til det i programmer og blandt edb-specialister, og alfabetisering, søgning og udskrivning fra edb på dansk skulle hermed være løst. Og således skulle vi slippe for at æ og ø nogle gange kommer efter å i en edb-liste, at vi ikke kan finde navnene Søndergård og Ærø; og vi kan få æ, ø og å korrekt skrevet ud. Og vi slipper for det store og dyre programmeringsarbejde der er nødvendigt for at udenlandske edb-programmer kan bruges til danske forhold.

Bogstaverne ø og å er allerede i det nye tegnsæt selvstændige bogstaver på linje med danske ønsker og behov, men ved et internationalt møde i begyndelsen af 1990'erne blev Danmark nedstemt med hensyn til navngivningen af æ. Det kunne ikke blive regnet for et

bogstav, men en ligatur, altså et sammenskrevet bogstav bestående af a+e. Det kunne betyde at det skulle regnes som en variant af *a* og alfabetiseres som *a*. Det skyldtes at engelske og franske repræsentanter påberåbte sig et medejerskab til *æ*, og på engelsk og fransk er *æ* ikke et bogstav, men en ligatur. Det var naturligvis stærkt utilfredsstillende og Dansk Standard rejste sagen i 1992.

I den forbindelse udarbejdede vi i Sprognævnet en argumentation for *æ* som bogstav. Vi synes det er vigtigt at vi bevarer vores særbogstaver, de er en del af vores skriftsprog, af vores kultur og vores historie. Og her kommer så argumentationen:

Hvorfor bogstav

I det danske alfabet er der 29 bogstaver: *a b c d e f g h i j k l m n o p q r s t u v w x y z æ ø å*. Hvert af bogstaverne findes både som lille og som stort bogstav.

Det fremgår af Retskrivningsordbogen, udgivet af Dansk Sprognævn. Heraf følger at tegnet *æ* på dansk er et selvstændigt bogstav i alfabetet, og i alfabetrækkefølgen er det det 27. bogstav.

Dansk Sprognævn har til opgave at redigere og udgive denne officielle retskrivningsordbog. Retskrivningsordbogen skal følges af alle eksamensberettigede skoler og af statslige og kommunale institutioner, fx ministerier og styrelser. Privatpersoner og private erhvervsvirksomheder som fx aviser og blade er derimod ikke forpligtet til at følge den officielle retskrivning, men de fleste gør det dog alligevel. Det samme gør forfattere og redaktører af ordbøger og opslagsværker. Retskrivningsordbogen er således den danske standard for stavning som praktisk taget alle danske sprogbrugere søger at følge.

Æ i ordbøgerne

Ud over den her nævnte officielle retskrivningsordbog finder man bogstavet *æ* som selvstændigt tegn med egen plads i alfabetet og i alfabetrækkefølgen i alle nutidige ordbøger over dansk, i alle opslagsværker såsom leksikoner, fagordbøger, tekniske opslagsværker, telefonbøger, stednavnelister, adresse- og vejvisere, Hof- og Statskalenderen, opslagsværker over land-, matrikel- og søkort, historiske opslagsværker og i ordningen af bøger i biblioteksvæsenet. Og i alle edb-baserede registre der er tilpasset danske forhold, er *æ* således også et selvstændigt bogstav med sin egen plads i alfabetet.

I Danmark er der lang tradition for at udsende officielle retskrivningsordbøger. Den første var udarbejdet af Svend Grundtvig og udkom i 1872. Den blev godkendt af det daværende Kultusministerium. I den er *æ* opført som selvstændigt bogstav med sin egen plads i rækkefølgen af bogstaver. Denne praksis er fulgt i alle officielle retskrivningsordbøger siden.

Bogstav og lyd

Før de officielle retskrivningsordbøger udarbejdedes, var der retskrivningsordbøger lavet af sprogforskere og benyttet i undervisning og af privatpersoner. I vores ældste retskrivningsordbog af Jacob Baden (1799) er tegnet *æ* et selvstændigt bogstav, og bag dette ligger en argumentation som Jacob Baden redegør for i sin bog: *Forelæsninger over det Danske*

Sprog, eller Resonneret Dansk Grammatik fra 1785. Her beskrives lyden og bogstavet æ således:

Æ og Ø bør heller ikke ansees som Diphtonger, som skulde svare til Latinernes æ og œ, men som virkelige Vocaler. Thi man hører ikkun een Lyd i dem. Vare de Diphtonger, maatte man høre tvende. .. Disse tvende Vocaler burde derfor alletider i Ordbøger have deres eget Rum eller Bogstav, og den første ikke anføres under Ae, den anden ikke under Oe, eller, som nogle gjøre, strax efter O. Saa burde den første Figur ikke heller kaldes æ, men æ. Og, at de Gamle virkelig have anseet Æ for en egen figur saavel som Ø, kan sees af vore Fibelbretter og Abcter [Fibelbret = 'bræt med bogstaver til indlæring af alfabetet og læsning'; Abct = 'abc', 'lærebog i læsning'].

Denne opfattelse af tegnet æ som et bogstav er fulgt af Christian Molbech i hans ordbøger fra 1813, 1833 og 1859, ordbøger som blev toneangivende i de næste to generationer, hvorefter de officielle retskrivningsordbøger begyndte at udkomme.

Dansk og latin

Det danske alfabet som vi bruger det i dag, stammer - som det engelske og andre europæiske sprogs alfabet - fra det latinske alfabet. I det latinske alfabet har man med de sammenskrevne bogstaver (ligaturer) æ og œ kunnet betegne diftonger (tvelyde) i latin, men disse to diftonger bliver i slutningen af oldtiden til lydene [æ] og [ø]. Denne lydlige udvikling i latin fører til dannelsen af to nye bogstaver æ ø af de to ligaturer a+e, o+e. Tegnet æ, som ofte brugtes i middelalderens latinske håndskrifter i stedet for æ, overførtes også til de germanske sprog, især var det almindeligt i oldengelsk hvor det synes at have betegnet den vokal som man finder i de nuværende engelske ord *man*, *hat*.

I Norden har man sandsynligvis fået tegnet æ fra England, og tegnet brugtes meget i hele middelalderen i alle nordiske sprog.

I dansk er tegnet brugt siden 1200-tallet, altså på det tidspunkt hvor det latinske alfabet fik fodfæste i dansk.

I de første overleverede tekster med brug af latinske bogstaver er tegnet brugt, fx i Jyske Lov, Sjællandske Lov og Skånske Lov.

Bogstav og ord

Tegnet æ bruges til at adskille ord, fx har ordene *a'er* og *ær* hver sin betydning, og i øvrigt også hver sin udtale.

Navneord der ender på *-a*, vil under bøjning få bogstavkombinationen *æ*, fx *kollegaer*, *sofaer*, *skalaen*, *villaen*, *skemaet*, *kommaet*, *lavaen*. Alle disse ord udtales med tydelig stavelsesgrænse mellem *a* og *e*.

Bogstavet æ betegner isoleret set en lyd som er forskellig fra hvad bogstavet *e* og *a* betegner. Her er det nødvendigt at indføre at dansk er et sprog med særdeles mange vokaler. Det må understreges at denne særegne vokalrigdom ikke skyldes en variation i udtalen, men skyldes at vokalerne er selvstændige sproglyde i egentlig forstand, og de bruges til at adskille ellers ens ord.

I fortungerækken er der på dansk 4 lange vokaler som i ordene *vine*, *vene*, *væne* og *vane* og tilsvarende 4 korte. For overhovedet at kunne få skriftsproget til at fungere som et kommunikationsmiddel er det nødvendigt at have tegnet *æ* som selvstændigt bogstav.

Bogstavet *æ* er i løbende dansk tekst lige så hyppigt som bogstaverne *ø* og *å*; nemlig hver omkring 1 %. Til sammenligning kan det nævnes at bogstaverne *w* *x* *z* *q* hver er på mindre end 0,02 %.

Æ i andre sprog

Tegnet *æ* bruges som selvstændigt bogstav i norsk, islandsk, færøsk og grønlandsk hvor det har samme funktion og udbredelse som i dansk. I svensk er *ä* i dag fortrængt af *å*, som kom i brug ved bogtrykkerkunstens indførelse, nogenlunde samtidigt med at *ä* blev indført i tysk. På svensk kan *æ* dog undtagelsesvis forekomme, således har den svenske retskrivningsordbog, Svenska Akademiens ordlista fra 1973 *læstadian* og *læstadianism* (en vækkelsesbevægelse) med, og bogstavet forekommer også i svenske efternavne, fx *Gumælius*.

I engelsk kan *æ* undtagelsesvis benyttes i græske og latinske navne, fx *Julius Cæsar*, i ord som hører til den græske eller latinske oldtid, eller i enkelte fysiske og tekniske ord som *ætiology*. Men i dag skrives disse ord med *ae-* (eller *e-*); *æ* er i dag kun yderst sjældent brugt, og det er ikke et selvstændigt bogstav i engelsk, men en ligatur og svarer til *a+e* i alfabetiseringen.

I fransk bruges undertiden *æ* for *a+e* på en tilsvarende måde som i engelsk, og i tysk ses sporadisk *Æ* brugt for bogstavet *Ä*.

Konklusionen som vi vandt

Bogstavet *æ* (og *Æ*) er således en integreret del af det danske skriftsprogs udtryksside, og det bruges i alle danske tekster på lige fod med alfabetets øvrige bogstaver. Bogstavet *æ* er lige så gammelt i dansk som det danske skriftsprog, skrevet med latinske bogstaver, og det har siden fremkomsten af retskrivningsordbøger, herunder siden 1872 i de officielle af statsmagten godkendte retskrivningsordbøger været et selvstændigt bogstav med egen plads i alfabetrækkefølgen. Bogstavet *æ* er nødvendigt for opretholdelsen af skriftsprogssystemet i dansk som følge af det danske sprogs vokalrigdom. Det ville derfor være et overordentligt stort indgreb i det danske sprogs struktur hvis det internationale tegnsæt ikke klassificerer *æ* som et bogstav.

Og heldigvis accepterede den internationale standardiseringsorganisation argumentationen og vil i fremtiden anerkende *æ* som et selvstændigt bogstav.

Pia Jarvad (f. 1946) er seniorforsker i Dansk Sprognævn.

[Til indholdsfortegnelsen](#)

Pest og kolera

Af Margrethe Heidemann Andersen

At *vælge mellem pest og kolera* er ifølge Politikens Nudansk Ordbog med Etymologi, 1999, et "udtryk for at man skal vælge mellem to lige ubehagelige muligheder". Udtrykket er ret almindeligt i dansk, og da vi på Sprognævnet blev spurgt om dets alder og oprindelse, var vores umiddelbare reaktion at det måtte man kunne finde noget om i de dansk-danske ordbøger. Til vores overraskelse var det ikke så ligetil som vi umiddelbart troede, og denne artikel er derfor et resultat af længere tids undersøgelse af udtrykket *at måtte vælge mellem pest og kolera*.

Eksplisiv udbredelse

Pest og kolera er begge dødelige infektionssygdomme der optræder som epidemier. Ingen af sygdommene udgør nogen trussel mod folkesundheden i dag i vores del af verden, men har tidligere kostet mange menneskeliv i såvel Danmark som resten af Europa. Specielt pesten krævede mange dødsopfre da den hærgede i Europa i 1300-tallet, og den sidste koleraepidemi i Danmark, der ramte København i 1853, kostede 4700 mennesker livet. Det er nærliggende at forestille sig at udtrykket *at vælge mellem pest og kolera* (udtrykket lyder også tit *at vælge mellem pest eller kolera*) er opstået i forbindelse med koleraepidemierne da erindringen om koleraen endnu har været stærk. Hvis det passer, måtte udtrykket altså være langt over 100 år gammelt, men det ser ikke ud til at være tilfældet. *At vælge mellem pest og kolera* er således ikke med i Ordbog over det Danske Sprog (1918-56), og heller ikke samlingerne til Supplementet til ordbogen har citater hvori ordet forekommer. Vi har i Sprognævnets samling enkelte citater med udtrykket, og det fremgår af det ene af disse citater (der er et personligt brev fra ordbogsredaktør Kaj Bom fra 1978) at udtrykket optræder med en "eksplosiv udbredelse". Da det ikke er lykkedes os at spore udtrykket længere tilbage end til 1978, er der en del der tyder på at der er tale om et ret ungt udtryk, som formentlig har vundet udbredelse i løbet af 1980'erne, og som altså stadigvæk kendes og bruges på dansk.

Norge og Sverige

Det er ikke kun i Danmark at man forstår hvad der menes med *at vælge mellem pest og kolera*. Udtrykket kendes også i Norge og Sverige, og her er man også enige om at det er et ret ungt udtryk. I den svenske Nationalencyklopedins Ordbok (bind 2, 1996) kan man under opslagsordet *pest* finde udtrykket *pest och kolera*, men der er ikke givet nogen forklaring på hvad udtrykket betyder, eller hvor det kommer fra. Svenska språknämnden oplyser at deres ældste citat er fra avisen Dagens Nyheter 1987 og lyder: *det är som att välja mellan pest och kolera*. Ingen af de norske ordbøger som vi har adgang til på Dansk Sprognævn, giver nogen oplysninger om udtrykket. På Institut for leksikografi i Oslo er man dog i besiddelse af flere citater med ordet, hvoraf det ældste stammer fra nynorskavisen Dag og Tid, 1986. Dette citat er dog ikke helt identisk med det danske *at vælge mellem pest og kolera*, idet udtrykket her er *slå pest ihjel med kolera*. Citatet lyder i sin fulde længde: *At han inviterte Per A. Skjervengen til å diskutere alkoholpolitikk med Per Sundby er å slå i hel pest med kolera*. Institut for leksikografi oplyser at man mener at udtrykket

er ældre end 1986 i norsk, men det kan altså ikke dokumenteres.

Europa

I Stig Toftgaard Andersen: Talemåder i dansk, København, 1998, nævnes det at udtrykket *måtte/skulle vælge mellem pest og kolera* svarer til det tyske *zwischen Scylla und Charybdis sein*. Ifølge græsk folketro er Scylla et kvindeligt uhyre der bor i en hule. Uhyret er en personifikation af malstrømmen, og hvis et skib er kommet lykkeligt forbi hvirvlen ved Charybdis, må det afgive sit mandskab til Scylla (jf. Den lille Salmonsens, bind 10, 1940). Betydningen af *at vælge mellem pest og kolera* eller *at være mellem Scylla og Charybdis* er altså den samme: at man befinder sig mellem to lige store onder. I tysk kender man også udtrykket *at vælge mellem pest eller kolera*. I hvert fald kunne man i *Süddeutsche Zeitung*, 31.3.1999, læse en artikel med overskriften *Die Wahl zwischen Pest und Cholera*. Vi har ikke fundet nogen information om udtrykkets alder på tysk.

Tilsyneladende findes udtrykket ikke på engelsk. Således står der i Gyldendals Dansk-Engelsk Ordbog, 10. udg., 1995, at udtrykket *måtte vælge mellem pest og kolera* svarer til *be between the devil and the deep blue sea* eller, mere formelt, *be between Scylla and Charybdis*. *At vælge mellem pest eller kolera* findes derimod i fransk hvor det hedder *choisir entre la peste et le choléra*. Efter de største fransk-franske ordbøger at dømme er udtrykket kommet ind i fransk omkring 1980. Det passer nogenlunde til situationen i dansk hvor det ældste belæg på udtrykket er fra 1978, mens de ældste belæg i Norge og Sverige altså er fra henholdsvis 1986 og 1987.

At vælge mellem pest eller kolera er altså et forholdsvist ungt udtryk, som kendes i dansk, norsk, svensk, fransk og tysk, men som tilsyneladende ikke kendes i engelsk.

At vælge mellem difteri og syfilis

I øvrigt ser det ud til at udtrykket *at vælge mellem pest og kolera* kan varieres en del på dansk. Ved søgninger i Berlingske Avisdata 1995-98 og i Den Danske Ordbogs korpus er vi således nået frem til at man i dansk også kan trække lod mellem de to sygdomme: *At måle Adolf Hitler og Saddam Hussein med hinanden er endnu en gang at skulle trække lod mellem pest og kolera* (Weekendavisen, 27.3.1991). I enkelte tilfælde kan man ikke bare nøjes med at få den ene af de to sygdomme ved enten at vælge eller trække lod mellem dem; man får dem begge, jf. følgende citat fra Berlingske Tidende 25.6.1995: *Skattestigningerne underminerer regeringens løfter fra skattereformen. Borgerne blev lovet lavere personskatter mod til gengæld at betale flere grønne skatter. Nu får borgerne til overflod både pest og kolera*.

Anden del af udtrykket kan også ændres. Bliver vi inden for sygdommenes verden, kan man ikke blot *vælge mellem pest og kolera*, man kan også *vælge mellem difteri og syfilis*. *At vælge mellem pest og kolera* er altså tilsyneladende et produktivt udtryk som kan ændres og omdannes. I et enkelt citat fra Weekendavisen, 13.9.1996, har man ligefrem fornemmelsen af tankeassociationer: *Paulas liv har i grunden været én udstrakt no win situation, et stadigt valg mellem pest og kolera, mær og mokke, hængt eller stegt*. Hvorvidt udtrykket også kan varieres på andre sprog, ved vi ikke. Men det er nærliggende at forestille sig at man også i Sverige og Norge kan vælge mellem andre ting end lige pest

og kolera, fx andre sygdomme.

At være tvunget til at skulle *vælge mellem pest og kolera, difteri og syfilis, mellem at hænges og steges*, er ikke rart. Og mange vil nok have lyst til at sige som Poul Schlüter ifølge et citat fra Berlingske Tidende 14.11.1997: *Vi må vælge mellem pest og kolera; måske influenza.*

Margrethe Heidemann Andersen (f. 1971) er ph.d.-studerende på Dansk Sprognævn.

[Til indholdsfortegnelsen](#)

Spørgsmål og svar

Interessant - om igen!

Siden vi offentliggjorde vores svar om brugen af ordet *interessent* i septembernummeret af Nyt fra Sprognævnet, har vi modtaget en række henvendelser fra folk tilhørende forskellige fagområder, især samfundsfaglige. Fælles for disse henvendelser har det været at de gør opmærksom på at ordet *interessent* på deres område bruges i betydningen 'en der har interesse i noget'. Politikens Nudansk Ordbog med etymologi, 1999, anfører under opslagsordet *interesse* at pluralisformen *interesser* kan bruges om 'et forhold der indebærer økonomiske fordele og ulemper' og nævner eksempler som *firmaets interesser i udlandet* og *afvikle sine interesser*. Det er nok den betydning den nyere brug af *interessent* relaterer sig til, for det er ikke det samme *at have interesse(r) i noget* og *være interesseret i noget*, og det var jo i den sidste betydning ordet *interessent* var anvendt i vores citat fra Odsherredskysten. ([NFS 1999/3, s. 15](#)).

Vi er læserne taknemmelige for de oplysninger de har givet os, og vi vil her videregive et par af de citater vi har modtaget:

En læser oplyser at ordet i litteratur om virksomheder har været benyttet siden i hvert fald 1977 som det danske modstykke til det engelske *stakeholder*. Han bringer bl.a. følgende citat: *Virksomheden kan opfattes som en koalition af , eller et system af interessenter. Hver for sig bidrager de med specielle ydelser, der røres sammen i den store gryde, transformationsmekanismen, og bliver til modydelser, differentierede belønninger til interessenterne. Typisk medarbejdere, kunder, leverandører, ejere, kollegavirksomheder og politiske magthavere.* (Johnsen: Ledelse af ledelsesprocessen, 1991) .

En anden læser, der er ansat på en amtscentral, bemærker at det er almindelig sprogbrug at tale om et givet gymnasiums eller en bestemt amtscentrals *interessenter*. Læseren føjer til at ordet helt generelt bruges til at beskrive den interaktion/de relationer der består mellem et socialt system og dets omgivelser. Sprogbrugen belægges med et citat fra en svensk lærebog: *Interessenter i företaget är de individer eller grupper som .. kommer i beröring med företaget. Leverantörer, kunder, anställda, ägare och företagsledning*

(Anders Linde mfl.: Strategisk planering, Stockholm, 1972).

Læserne gør opmærksom på at ordet i denne betydning også forekommer i dagspressen, specielt nævnes avisen Børsen. Og hermed skulle det have vundet indpas i almensproget. Men det har som sagt ikke fundet vej til ordbøgerne.

VS

[Til indholdsfortegnelsen](#)

Kilomet

Spørgsmål:

Er det rigtigt at bruge *kilomet* som entalsform til *kilometer*?

Hvis der er nok mennesker der siger *kilomet*, så ville det vel på et tidspunkt også komme til at hedde sådan. Hvor meget skal der til inden et ord ændres?

Svar:

Nej, entalsformen *kilomet* af *kilometer* er ikke korrekt - og det er *kammerjunk* af *kammerjunker* heller ikke. Men den er dannet ved en proces som er meget udbredt både i børns sproglige udvikling og i sprogenes historie. Det er almindeligt i dansk at singularis- og pluralisformerne (entals- og flertalsformerne) af navneord er forskellige, men der er mange undtagelser: *kilometer* er kun ét eksempel, *får*, *fisk* og mange andre er også identiske i singularis og pluralis. Men den sidste stavelse i *kilometer* falder jo udtryksmæssigt sammen med den ene af de almindelige pluralisendelser i dansk, *-er*, og ordet optræder næsten altid i pluralis, så derfor er det ret oplagt at danne *kilomet* som singularisform til *kilometer*, i analogi med fx *komet* - *kometer*, og der er mange børn der gør det. En del af dem bliver voksne uden at ændre deres sprog på dette punkt, og derfor kan formen *kilomet* måske brede sig.

Tilsvarende analogidannelser (paralleliseringer) har faktisk vundet hævd i løbet af sprogets udvikling. Fx er præteritumsformen (datidsformen) af *grave* først blevet til *gravede* inden for de seneste par hundrede år, tidligere hed det *grov*, og ordet *propel* er dannet på samme måde som *kilomet*. Det er oprindeligt lånt fra engelsk hvor det hedder *propeller*, dannet ved afledning af verbet (udsagnsordet) *propel*, der betyder 'fremdrive'. Ændringer af sproget foregår hele tiden, og de begynder tit som afvigende, påfaldende eller ligefrem forkert sprogbrug hos de yngre generationer.

Der findes en bekendtgørelse om Sprognævnets arbejde, som man kan læse på vores hjemmeside: www.dsn.dk. Ifølge den skal retskrivningen (som er det eneste område der gives officielle normer for) fastlægges efter to principper: traditionsprincippet og sprogbrugsprincippet. Det er sprogbrugsprincippet der kan give anledning til ændringer af normen. Det går ud på at "ord og ordformer i dansk [skrives] i overensstemmelse med den praksis, som følges i gode og sikre sprogbrugerers skriftlige sprogbrug". Så hvis man kunne forestille sig at *kilomet* for alvor vandt indpas i den skriftlige sprogbrug hos sådanne

sprogbrugere, så er det ikke helt udelukket at det engang ville kunne blive nødvendigt at optage denne form i Retskrivningsordbogen. Det forekommer ikke sandsynligt at det sker lige med det samme. Dels er formen ikke almindelig i skriftsproget, og dels indgår den jo i et større system af måleenheder, og det vil sikkert have en stærkt konserverende effekt.

OR

[Til indholdsfortegnelsen](#)

Puddelhund

Spørgsmål:

Fra *Pudelklubben* har vi modtaget et forslag om at gøre stavemåderne *puddel* og *pudel* for hunderacen valgfri i næste udgave af Retskrivningsordbogen.

Svar:

I Dansk Retskrivningsordbog 1946 var formerne *Pudel* og *Puddel* valgfri. Eksempler i Ordbog over det Danske Sprog, bd. 17, 1937, har også begge stavemåder, og eksempler i ordbogen viser at fremtrædende forfattere i forrige århundrede som Oehlenschläger, Ingemann og Georg Brandes skrev *Pudel*. Gyrithe Lemche stavede derimod ordet *Puddel*.

Stavemåderne hænger sammen med ordets udtale og dets oprindelse. Ordbog over det Danske Sprog anfører både en udtale med langt *u* og en udtale med kort *u*. Udtalen med langt *u* er vist helt forældet i dag. Den er således ikke registreret i Den Store Danske Udtaleordbog, 1991. Ordet kommer fra tysk *Pudel* og blev derfor i begyndelsen skrevet som på tysk og udtalt med langt *u* som på tysk.

Vi har tidligere modtaget forslag om at genindføre valgfrihed fordi kennelklubber staver ordet med enkelt *d*, og tilsvarende har vi fået opfordring til at tillade en stavemåde med et *d*

i ordet *edderfugl*. Også disse forslag måtte vi afslå skønt vi godt vidste at stavemåderne med ét *d* står stærkt hos fagfolk - og altid har gjort det. Det der især taler imod at følge forslagene, er at når man på moderne dansk udtaler ordene *puddel* og *edder-* med kort vokal, så ville man bryde en hovedregel i dansk retskrivning hvis man tillod enkeltskrevet *d*. Reglen lyder: "For konsonanter mellem to vokaler er det hovedreglen at der skrives dobbelt konsonant efter en kort vokal, fx *læsse*, *hallen*, *ølbassen*, og enkeltkonsonant efter en lang vokal, fx *læse*, *halen*, *flybasen*." (Retskrivningsordbogen, 2. udg., 1996, § 8.1). Yderligere er det blevet os bebrejdet at Retskrivningsordbogen indeholder for mange dobbeltformer, og det er en af vores hovedbestræbelser med henblik på næste udgave af Retskrivningsordbogen at reducere antallet af dobbeltformer. Det ville derfor være i strid med flere fundamentale principper at følge forslaget.

Retskrivningsordbogen, 2. udg., 1996, har ganske vist dobbeltformer ved nogle ord med *d* efter trykstærk vokal, fx *led*, *led(d)et*, *led(d)ene* og alle sammensætninger og afledninger med dette ord, fx *led(d)egigt*, *led(d)eløs* osv. Men det skyldes at udtalen med enten lang

eller kort vokal indtil de seneste år ikke har ligget ganske fast. Hvis der bliver reduceret i dobbeltformerne i næste udgave af Retskrivningsordbogen, vil valget i de omtalte eksempler falde ud til fordel for *leddet*, *leddene*, *leddeligt*, *leddeløs* osv.

Det er et stort spørgsmål om hensynet til konventionerne i et fagsprog og i sammenhæng dermed til internationale stavemåder ville være så tungtvejende at man imod fundamentale principper i dansk retskrivning (gen)indførte en dobbeltform af disse grunde. I tilfældet *puddel* vil *international* sige tysk og engelsk, for på norsk skriver man som på dansk *puddel*.

VS

[Til indholdsfortegnelsen](#)

Kursen på aktier

Spørgsmål:

Jeg har observeret, at betydningen af ordet *kurs* i forbindelse med aktier tilsyneladende har ændret sig. Tidligere betød ordet 'prisen på et værdipapir udtrykt i procent af den pålydende værdi'. Nu betyder ordet tilsyneladende det samme som *kursværdi*, altså papirets værdi i f.eks. kr. Har jeg ret?

Svar:

I W.E. von Eyben: Juridisk Ordbog, 10. udg., 1996, er ordet *kurs* defineret således: 'aktiekapitalens kursværdi i forhold til selskabets formue'. I samme opslagsbog er ordet *kursværdi* defineret som: 'en fordrings værdi beregnet efter dens kurs, i modsætning til nominel værdi'.

I Munksgaards Fremmedordbog, 1996, er *kurs* i økonomisk betydning defineret som 'markedsprisen af penge eller værdipapirer i forhold til den pålydende værdi'.

For at klare spørgsmålet søgte vi bistand hos en økonom. Det resulterede i følgende:

Den abstrakte definition holder stadig. Men beregningsgrundlaget for aktier er ændret. Tidligere udtrykte man altid en akties kurs i procent, dvs. kursen var prisen for en aktie på nominelt 100 kr. Hvis der fx i kurslisten stod 200, betød det at man skulle betale 200 kr. for en aktie hvis pålydende værdi var 100.

Nu har man opgivet procent som beregningsgrundlag, idet aktier opdeles i stykker og man udtrykker kursen som den nominelle pris pr. stk. aktie. Aktier kan være opdelt i stykker med nominel værdi 10, 20, 50 kr. osv.

Hvis vi sammenligner med eksemplet fra før, så kan den omtalte aktie med kurs 200 i dag være opdelt i stykker a 20 kr. Den tilsvarende kurs vil i dag kaldes 40 kr. idet de 100 kr. vil være opdelt i 5 stykker a 20 kr.

Kurs betyder i forhold til aktier i dag 'stykprisen pr. aktie'.

Det er naturligvis besværligt fordi man så for at vide om en given kurs er høj eller lav, må kende det pågældende firmas opdeling i stykker. Dette vil dog næsten altid være oplyst i kurslisten.

VS

[Til indholdsfortegnelsen](#)

NORDISK

Sprog i Norden 1999

30. bind af de nordiske sprognævns fælles årsskrift *Språk i Norden/Sprog i Norden*, udkom i efteråret 1999. Bindet er udgivet under svensk redaktion, idet Sverige har haft formandskabet for Nordisk Sprogråd, oprettet 1997, i dettes første treårsperiode. Ved årsskiftet har Danmark efter tur overtaget formandskabet for den næste treårsperiode.

1999-bindet indeholder en række artikler om de nordiske sprog og sprognævnenes rådgivning i relation til sprogteknologi, idet sprogteknologi var hovedemnet ved de nordiske sprognævns årsmøde, der blev holdt i Trondheim i september 1998. Desuden er der de faste rubrikker om nordisk sprogsamarbejde og om nyere sproglitteratur og ordbøger og ordlister.

Af årgangens artikler er der i øvrigt grund til at nævne *Pia Jarvad: Årtusindparat? Nye ord i 1990'erne i dansk - og norsk og svensk samt Birgitta Lindgrens svenske oversættelse af Ludmila Uliová: "Språktjänst" är också en service för språketare*. Desuden er aftrykt det Förslag till handlingsprogram för att främja svenska språket som Svenska språknämnden havde fået til opgave at udarbejde af den svenske regering og publicerede i marts 1998. Opfordringen var et resultat af at Svenska språknämndens daværende formand, professor Ulf Teleman, og nævnets daglige leder, professor Margareta Westman, havde fremsat spørgsmålet om ikke Sverige har brug for en national sprogpolitik.

Årgangen slutter med et register over *Språk i Norden* 1990-1999.

[Til indholdsfortegnelsen](#)
